

De inundaties 1944/1945 in de Vechtstreek

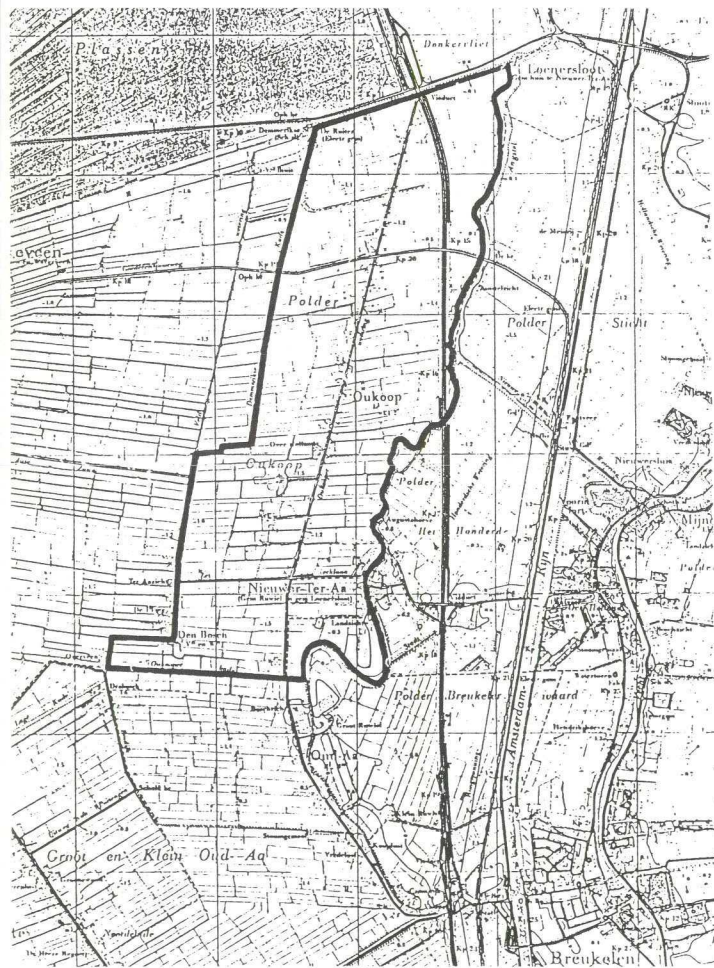
D. Reyneveld

Linnaeusdreef 32, 3621 XW Breukelen

Bij het zoeken naar luchtfoto's van de polder Oukoop - in de hoop daarop sporen van oude, reeds verdwenen watergangen te vinden - kreeg ik de foto's van de Afbeeldingen 4 en 5 onder ogen. Het zijn verkenningsfoto's genomen door de geallieerde luchtmacht op 9 april 1945. Zij gaven mij weliswaar niet de informatie die ik zocht, maar bleken des te meer waardevol als herinnering aan de inundaties of onderwaterzettingen die in 1944 op last van de Duitse bezettingsmacht in de Vechtstreek en elders werden uitgevoerd. Het leek daarom passend deze foto's te publiceren in dit speciale Tweede Wereldoorlog-nummer van dit tijdschrift, samen met enige achtergrondgegevens. Deze werden verkregen uit geschreven bronnen en via gesprekken met de heer W. van den Bosch Sr in Oukoop. Laatstgenoemde heeft de inundatieperiode meegemaakt op zijn agrarisch bedrijf in het geïnundeerde gebied en als heemraad van het Waterschap Oukoop. Zonder zijn uitleg was veel onduidelijk gebleven.

Iets over de voorgeschiedenis

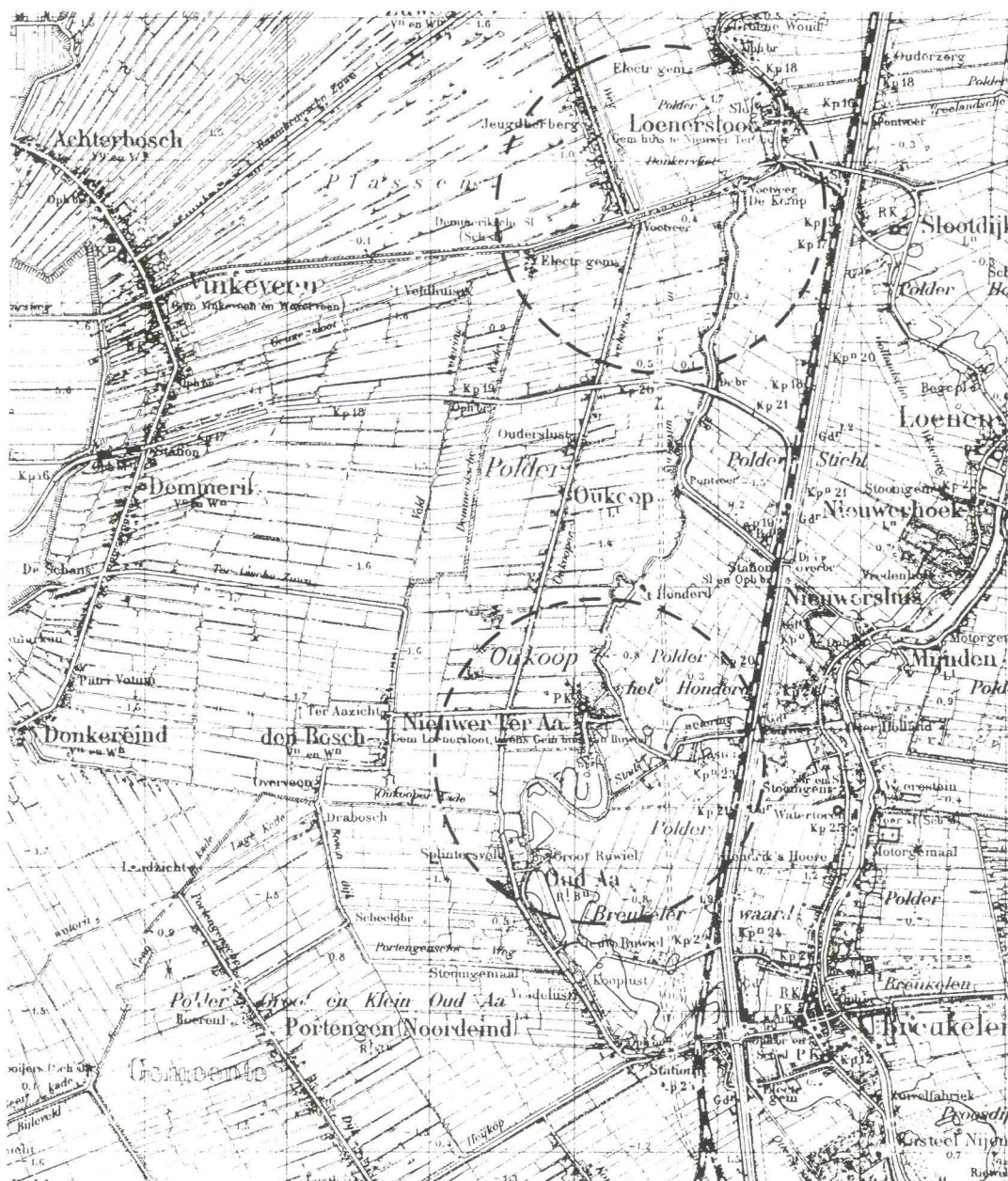
In maart 1944, dus nog vóór de invasie in Normandië op 6 juni van dat jaar, werd de Hoofdingenieur van de Provinciale Waterstaat van Utrecht, Ir. F.E.D. Enschede, door "de bevoegde duitse instantie" op de hoogte gesteld van het voornemen om ook in de provincie Utrecht onderwaterzettingen tot stand te brengen.¹ De Duitsers waren van plan om op zeer korte termijn een in noord-zuid richting liggende reeks van polders te inunderen. Dit was een voor de bezetters eenvoudige en snelle oplossing, maar die betekende wel dat ongeveer 30 000 hectare onder water zou komen staan. Het is de verdienste van Ir. Enschede geweest, dat hij de Duitse weermacht heeft kunnen overtuigen een ander plan te accepteren, waarbij niet meer land onder water werd gezet dan uit een militair oogpunt noodzakelijk was. Dat kon worden bereikt door het leggen van inundatiekaden om de onderwaterzetting te beperken tot een strookbreedte van 1,5 tot 2 kilometer. Het is aannemelijk, dat daardoor een zekere flexibiliteit ontstond in de keuze van de plaats van de natte strook. Zie het merkwaardige zig-zag patroon van deze waterlinie in Afbeelding 2. Het gevolg was dat de inundatie beperkt bleef tot ca. 3500 hectare. Het heeft echter een grote krachtsinspanning gevraagd van de bevolking, van de Provinciale Waterstaat en van gemeentelijke instanties. In een tijdsbestek van enkele weken werd de locatie van ca. 75 kilometer inundatiekade vastgesteld, verdeeld over meer dan 20 waterschappen, en werd de uitvoering georganiseerd (mankracht, materiaal, transport, communicatie, enz.), zodanig dat de inundatie in april/mei voltooid was.

Afb. 1. Omtrekvorm van de polder Oukoop, getekend op een topografische kaart 1 : 25 000 (verkleind weergegeven), no. 31E Vinkeveen, herzien in 1957. Deze dient alleen om de buitengrenzen van de polder herkenbaar te maken. In 1944/45 bestond de rijksweg A2 nog niet.

Afb. 2. Gedeelte van een kaart van de inundatiegebieden 1944-1945 in de provincie Utrecht, overgenomen uit "Staat van Land en Water" van G.J. Borger, blz. 219. De inundaties in onze omgeving maakten deel uit van de noord-zuid gerichte lijn van horizontaal gearceerde onderwaterzettingen. Volgens de legenda op de kaart werden deze in april 1944 onder water gezet, volgens Van den Bosch in mei. De polder Oukoop is gemerkt met "6". Duidelijk zichtbaar is de deling in een droge strook (west) en een natte strook (oost).

Afb. 3. Gedeelte van de topografische kaart 1 : 50 000, no. 31 Oost Utrecht, herzien in 1946, uitgave 1949. Deze afbeelding kan onder andere dienstig zijn om de onderwerpen van de luchtfoto's Afbeeldingen 4 en 5 te lokaliseren; zij liggen binnen de ingetekende cirkels. De rijksweg A2 was toen nog niet aangelegd.

Afb. 4 (blz. 125). Luchtfoto van Nieuwer Ter Aa, op 9 april 1945 genomen door de geallieerde luchtmacht. De witte streep, uiterst links onder beginnend en naar boven (= noord) lopend, is de Oukoper dijk. Rechts daarvan ligt de inundatiekade, die de scheiding vormt tussen het droge en het onder water gezette land. (Foto 271 XVI 2 van de Afdeling Speciale Collecties van de Bibliotheek Landbouwuniversiteit te Wageningen.)

Afb. 5 (blz. 124). Luchtfoto van het noordelijke deel van de polder Oukoop. De Oukoper dijk en de inundatiekade eindigen bij de Geuzesloot. Verder oostelijk ligt de Angstel, die evenals de Geuzesloot tot de boezem van Amstelland behoorde, waarvan het peil hoog gehouden werd om door middel van twee duikers in de westelijke Angstelkade water in te kunnen laten op de geïnundeerde strook van Oukoop. (Foto 271 XI 1 van de Afdeling Speciale Collecties van de Bibliotheek Landbouwuniversiteit te Wageningen.)

Afb. 4. (Bijchrift zie blz. 123.)

De situatie in de polder Oukoop en omgeving

In de polder Oukoop lag de inundatiekade op korte afstand ten oosten van de Oukoper Dijk. Het oostelijke deel van de polder werd onder water gezet.

Omdat de breedte daarvan (ca. 700 meter) onvoldoende was om aan de eis van 1,5 tot 2 kilometer te voldoen, moest ook het gebied tussen Oukoop en de spoorlijn onder water gezet worden (nrs. 7 en 8 op Afbeelding 2). Deze behoorden bij het Waterschap Holland, Sticht en Voorburg, resp. het Waterschap Het Honderd (waarover later meer).

Afbeelding 4 toont geheel links de Oukoper Dijk, met daarnaast de inundatiekade en rechts daarvan een deel van het onder water gezette land. Het is zichtbaar dat Nieuwer Ter Aa hoog ligt, volgens recente topografische kaarten op NAP-niveau. Zoals later zal blijken, was er wel sprake van "kaden naar en om Nieuwer Ter Aa", maar het is niet duidelijk waar die lagen. Afbeelding 5 (voor de locatie hiervan zie Afbeelding 3) betreft het meest noordelijke deel van de polder, waar deze begrensd wordt door de Geuzesloot. Te zien zijn weer de Oukoper Dijk en de inundatiekade; rechts is hier de Angstel zichtbaar. Langs de westelijke Angstelkade liggen vier boerderijen, waarvan er drie op de foto te zien zijn. Hier woonden toen - van noord naar zuid - de families Van Kooten, Van Bijleveld, Van den Bosch en Van Schaick, aan alle zijden omringd door water, maar afgeschermd daarvan door eigen kaden. De heer Van den Bosch vertelde met genoegen over zijn reis naar Den Haag om een benzinerantsoen te verkrijgen voor de pomp om zijn schiereiland droog te houden.

Het peil in de Angstel en de Geuzesloot - dit is Amstelland-boezem - werd hoog gehouden, op NAP-niveau, om door middel van twee duikers in de westelijke Angstelkade water in te laten in de polder, waar het waterpeil mocht variëren van 30 tot 50 centimeter boven het maaiveld.

Een merkwaardige situatie ontstond doordat de Oukoper molen in het onder water gezette gebied stond, en dus het droge deel van de polder niet kon bemalen. Met het aangrenzende Waterschap Groot-Wilnis-Vinkeveen (zie onder andere de topografische kaart 1 : 25 000, blad 31E Vinkeveen) werd daarom een overeenkomst gesloten,² waarbij Oukoop het recht kreeg om door middel van een duiker in de Demmerikse kade het overtollige water op de polder Groot-Wilnis-Vinkeveen te brengen. Dit werd dan door het elektrische gemaal De Ruiters op de Geuzesloot geloosd.³ De overeenkomst werd getekend op 17 juli 1944. De prijs bedroeg f 1,50 per hectare per jaar, ingaande 1 juni 1944. Eind 1944 moest de prijs verhoogd worden naar f 3,50 door de scherpe stijging van de stroomkosten, als gevolg van de verhoging van de kolentoeslag van f 0,00475 naar f 0,0435 per kilowatt-uur.

Het Waterschap Groot en Klein Oud-Aa had een gelijklopende overeenkomst van 24 juli 1944 met het Waterschap Groot-Wilnis-Vinkeveen.

Reglement Onderwaterzettingen 1944

Tijdens de oorlog ging het schouwen van de waterstaatwerken in de polders gewoon door volgens de voorschriften in de schouwreglementen. Deze voorzagen echter niet in de toevoeging en het belang van de inundatiekaden. Op 15 augustus 1944 werd daarom door de "Commissaris der Provincie, waarnemende de taak van de Staten dezer Provincie" besloten tot vaststelling van het Reglement Onderwaterzettingen 1944.⁴ Dit diende "tot regeling van het beheer en onderhoud en van de bewaking en de verdediging van de waterkeeringen, welke in de provincie Utrecht zijn aangelegd ter beperking van de kunstmatige onderwaterzettingen". De waterschappen werden verantwoordelijk gesteld voor de uitvoering van het Reglement ten aanzien van de waterkeringen binnen hun gebied. Deze werden in het Reglement per waterschap omschreven. Als voorbeelden mogen de omschrijvingen voor

Oukoop en enkele naburige waterschappen dienen:

- Holland, Sticht en Voorburg: Kade achter de woningen te Loenersloot van den Angstel af tot den spoorweg.
- Oukoop: Kade langs den Oukoperdijk van de Geuzensloot tot den Boterwal, tusschenkade in waterschap Het Honderd en de kaden naar en om Nieuwer Ter Aa.
- Groot en Klein Oud-Aa: Kade op den Boterwal en kade beoosten Portengen tot Heycop.
- Kortrijk en Gieltjesdorp: Kade bewesten den molen van waterschap Kortrijk en Gieltjesdorp nabij Breukelen.
- Kortrijk en Gieltjesdorp: Kade beoosten Portengen van de Heycop in zuidwestelijke richting tot de Schutterskade.

Leven en werken in de polder na de inundatie

Door de inundatie kwam ongeveer de helft van het land onder water te staan. Dat werd daardoor onbruikbaar voor beweiding, hooibouw of andere agrarische doeleinden. Voor de boerderijen in het droge deel bleef de schade in zoverre beperkt, dat de gebouwen droog en toegankelijk bleven. In het onder water staande gebied moesten de boerderijen droog gehouden worden door ze te omkaden en het nog binnendringende water weg te pompen.

Het bebouwde deel van Nieuwer Ter Aa is droog gebleven.⁵

Voor de vier boerderijen in het noorden (zie Afbeelding 5) was van bereikbaarheid nauwelijks sprake. De kaden langs de Angstel en de Geuzesloot naar de Oukoper Dijk hadden alleen een verhard fietspaadje. Toch bracht Van den Bosch hierlangs met de brik zijn kaas naar de kaasmarkt in Breukelen. Transport over water - bijvoorbeeld van vee en hooi - was ook mogelijk van en naar een steiger in de Geuzesloot aan het einde van de Oukoper Dijk.

Toch zijn de bedrijven gaande gehouden, zij het op kleinere schaal dan voorheen. Door het wegvallen van een deel van het land moest door gebrek aan voer voor het vee noodgedwongen een deel daarvan verkocht worden.

De persoonlijke leefomstandigheden moeten - vooral voor de boerderijen langs de Angstel - moeilijk geweest zijn. Er waren (nog) geen aansluitingen voor elektriciteit, gas en water. Dus werden voor de verlichting petroleum-lampen gebruikt, ook in de stal. Een enkeling had een windgedreven generator voor het laden van accu's. Koken en verwarming gebeurde met hout of takkenbossen als brandstof. Water kwam uit de regenput.

Evenals elders in bezet Nederland zal de winter 1944/45 lang geduurd hebben.

Noten

- 1 G.J. Borger, 1982. Staat van Land en Water. Provinciale Waterstaat van Utrecht 1882 - 1982. Stichtse Historische Reeks 7. De Walburg Pers, Zutphen, 286 blz., in het bijzonder blz. 215 - 219 en noten 278 - 280 op blz. 272.
- 2 Waterschapsarchief Oukoop (Hoogheemraadschap Amstel en Vecht, Ouderkerk aan de Amstel), supplement inv. nr. 5g, nr. toegang 46-14-1.
- 3 E.J. Rinsma, 1986. De Ronde Venen . . . een Omgekeerde Wereld. Canaletto, Alphen aan den Rijn, 283 blz., in het bijzonder blz. 211 - 214.
- 4 Reglement Onderwaterzettingen 1944, vastgesteld op 15 augustus 1944, afgekondigd in het Provinciaal Blad van Utrecht (1944, nr. 33) op 13 november 1944.
- 5 Juist voordat de tekst van dit tijdschrift naar de drukkerij zou gaan, vond de heer Van den Bosch in zijn privé-archief een door de Cultuurtechnische Dienst gemaakte hoogtelijnenkaart nr. 657 Dab, met de hoogtecijfers in de polder. Deze kaart werd gemaakt ten behoeve van de Ruilverkaveling Oukoop - Kortrijk. Er blijkt uit, dat bij de in 1944/45 opgetreden waterstanden het bebouwde deel van Nieuwer Ter Aa niet onder water gestaan kan hebben.